

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
VILNIAUS UNIVERSITETAS

ISTORIJOS ŠALTINIŲ TYRIMAI

Sudarė
Darius Antanavičius

3

UDK 930.2(093)

Is81

Knygos rengimą ir leidimą finansavo
LIETUVOS MOKSLO TARYBA
Sutartis Nr. LIT-1-4

Recenzavo

Mindaugas Paknys (*Lietuvos kultūros tyrimų institutas*)

Redaktorių kolegija:

Darius Antanavičius

(*Lietuvos istorijos institutas*)

Darius Baronas

(*Lietuvos istorijos institutas*)

Zenonas Butkus

(*Vilniaus universitetas*)

Artūras Dubonis (pirmininkas)

(*Lietuvos istorijos institutas*)

Mathias Niendorf

(*Kylio universitetas*)

Rimvydas Petrauskas

(*Vilniaus universitetas*)

Irena Valikonytė

(*Vilniaus universitetas*)

Visi leidinio straipsniai recenzuoti dviejų mokslininkų

TURINYS

Pratarmė	7
--------------------	---

Straipsniai

Artūras Dubonis

Kelios Lietuvos istorinės geografijos XIII–XIV a. problemos: tarp teorijos ir šaltinių tyrimų praktikos	11
On some problems of 13–14th c. Lithuanian historical geography: between a theory and a practical investigation of the sources. <i>Summary</i>	21

Darius Baronas

Žemaičių krikštas Jono Dlugošo „Kronikos“ šviesoje	23
The conversion of Žemaitija to the Roman Catholic faith as seen through the chronicle of Jan Długosz. <i>Summary</i>	30

Tomas Čelkis

Privačios žemėvaldos ribų nustatymas ir žymėjimas XV–XVI a. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje	31
Grand Duchy of Lithuania private land-ownership lines setting and marking in the 14th – 16th centuries. <i>Summary</i>	58

Reda Bružaitė

LDK parapinės dvasininkijos ir pasauliečių teisminiai ginčai XVI a. (Lietuvos Metrikos teismų bylų knygų duomenimis)	59
Lawsuits between parish clergy and lay persons in the 16th century in the light of the court records books of the Lithuanian Metrica. <i>Summary</i>	83

Raimonda Ragauskienė

„Dingę istorijoje“: XVI a. LDK privačių archyvų dokumentų dinamika	85
“Lost in history”: the movements of documents within the private archives in the Grand Duchy of Lithuania in the 16th century. <i>Summary</i>	109

Darius Antanavičius

„Cnotliwy Litwin“ (1592 m.) autorius ir teksto šaltiniai	111
The work „Cnotliwy Litwin“ (1592): its author and sources. <i>Summary</i>	127

Živilė Nedzinskaitė

LDK jėzuitų retorikos ir poetikos paskaitų rankraščiai: teorijos ir praktikos dermė	131
The manuscripts of Jesuit courses of study in rhetoric and poetics in the Grand Duchy of Lithuania: a harmony of theory and practice. <i>Summary</i>	151

Agnė Railaitė

Jonas Skarulskis ir jo ryšiai su Kantakuzenais: Kauno maršalaičio vestuvių epitalamijo tyrimas	153
John Skarulskis and his relationship with the Cantacuzenes: a study in the epithalamium of the son of the marshal of Kaunas. <i>Summary</i>	164

Adam Stankevič

Skilusių tribunolinių seimelių problema ir jos sprendimas 1779 m.	167
The problem of duplication of the Tribunal dietines and their resolutions in 1779. <i>Summary</i>	178

Šaltinio publikacija

Irena Valikonytė

Pirmasis Lietuvos Statutas Žemaitijoje	179
The First Statute of Lithuania in Žemaitija. <i>Summary</i>	194

Recenzijos

V. Ališauskas, T. Jaszczolt, L. Jovaiša, M. Paknys, <i>Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XVI a.</i>	195
<i>Akty cechów wileńskich 1495–1759</i>	199
<i>Lenkijos–Lietuvos valstybės padalijimų dokumentai.</i>	202
<i>Pabaisko dekanato vizitacija 1782–1784 m. = Visitatio decanatus Pobojscensis iussu et voluntate Ignatii Jacobi Massalski episcopi Vilnensis A. D. 1782–1784 peracta</i>	207
Santrumpos	213
Apie autorius.	215
Autoriams	217
Guide for Authors.	221

Akty cechów wileńskich 1495–1759, zebrał i przygotował do druku H. Łowmiański przy współdziałaniu M. Łowmiańskiej i S. Kościałkowskiego, przedmową i skowidzami opatrzyl J. Jurkiewicz, Poznań, 2006, XC+493+320 [903+(7)=910 p.]. ISBN 83-7177-520-2

2006 m. Poznanyje pasirodė stambus šaltinių tomas – XVI–XVIII a. Vilniaus istorijos tyrinėtojų ir šiaip mylėtojų žinomų arba bent girdėtų legendinių „Vilniaus cechų aktų“ fotoreprintas. Šiuos aktus legendiniais pavadiname todėl, kad iki šiol mokslinėje apyvartoje jie egzistavo labai keistu pavidalu – savotiška dviejų dalių pusiau knyga, be titulinio lapo, tikslaus pavadinimo, įvado, rodyklių. Šio leidinio egzempliorių buvo vos keliose Vilniaus (Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių, Lietuvos istorijos instituto) ir Poznaniau mokslinėse bibliotekose, taip pat privačiose rankose. „Vilniaus cechų aktų“ rengimo, spausdinimo ir nepasirodymo(!) istorija taip pat buvo žinoma tik bendrais bruožais. Žinojome, kad leidinys buvo ilgai rengiamas žymaus tarpukario Vilniaus istoriko H. Łowmiański ir jo žmonos M. Łowmiańskiej, kad knyga kone baigta spausdinti 1939 m. prieš pat Antrojo pasaulinio karo pradžią, kad didesnė knygos tiražo dalis pradingo karo verpetuose, kad po karo dalį knygos egzempliorių Vilniuje išgelbėjo lietuvių istorikas J. Jurginis. LDK istorijos tyrėjų Poznaniau Adomo Mickevičiaus universitete iniciatyva ir J. Jurkiewicziaus pastangomis šis svarbus Vilniaus miesto istorijos šaltinis nuo šiol bus lengvai prieinamas kiekvienam tyrėjui ir Vilniaus mylėtojui.

Tomą sudaro keturios stambios dalys: knygos perleidimo iniciatoriaus ir įgyvendintojo J. Jurkiewicziaus parašyta įvadinė dalis, aktų I dalies fotoreprintas (nr. 1–487, p. 1–493), aktų II dalies foto reprintas (nr. 488–831, p. 1–200) ir rodyklės (p. 201–311). Tomas baigiamas „Leidėjų žodžiu“ lietuvių ir anglų kalbomis (p. 313–320).

Įvadinę dalį sudaro J. Jurkiewicziaus pratarinė (p. VII–XV), skelbiamų aktų sąrašas (p. XVII–LXXXIV), dokumentų aprašuose cituojamų publikuotų šaltinių ir literatūros sąrašas (p. LXXXV–LXXXVII ir XC), dažniau vartotų santrumpų sąrašas (LXXXIX). Pratarinėje J. Jurkiewicziaus, pasitelkęs keletą naujų archyvinių šaltinių, atskleidė šiek tiek kitokią, nei iki šiol žinotą, „Vilniaus cechų aktų“ genezę, rengimo ir leidimo vaizdą. Iš jo surastų ir cituojamų dokumentų matyti, kad leidinio genezė siekia dar XX a. trečiojo dešimtmečio pradžią, o realesni planai buvo pradėti puoselėti 1928 m. rudenį, kai tų metų lapkritį Lenkijos nacionalinės kultūros fondo valdyba prie Ministrų tarybos prezidiumo skyrė didžiulę 40 000 zlotų sumą vadinamojo „Vilniaus miesto kodekso“ rengimo ir leidybos darbams. 1929 m. pradžioje sudarytas darbų planas numatė, kad minėtą „Kodeksą“ sudarys 3 savarankiškos dalys: valdovų privilegijų Vilniui tomas, miesto savivaldos institucijų veiklos dokumentai ir *varia*. Už visą leidinį turėjęs būti atsakingas S. Kościałkowski, o už mokslinį parengimą – H. Łowmiański. Bet jau 1930 m. balandžio pabaigoje S. Kościałkowskio

į Varšuvą išsiųsta ataskaita bylojo apie reikšmingus leidinio koncepcijos pokyčius. 1930 m. balandį į „Kodekso“ planą „Vilniaus cechų aktai“ jau buvo įtraukti kaip savarankiškas tomas, negana to, paaiškėjo, kad parengiamieji šio tomo darbai buvo pasistūmėję į priekį kone toliausiai ir tuo metu, jei tikėtume, buvę surinkta apie 800 dokumentų, iš kurių net 586 jau buvę parengti spaudai. Iki 1931 m. pabaigos didžioji „Vilniaus cechų aktų“ medžiagos dalis jau turėjusi būti parengta spaudai, nes 1932 m. buvę pradėti kažkokie spausdinimo darbai, kurie tęsėsi iki pat 1939 m. rugsėjo mėn. (p. IX–XII). Toks ilgas leidinio spausdinimo laikotarpis (8 metai) glumina. J. Jurkiewicziaus nuomone, priežastys galėjo būti rengėjų noras papildyti tomo medžiagą Maskvoje saugotos Lietuvos Metrikos (tai, deja, liko neįgyvendinta) ir kitų archyvų medžiaga, įtakos galbūt turėjo finansų stygius (p. XII–XIII). Šį mįslė kol kas lieka neįminta ir, reikia tikėtis, tai bus padaryta ateityje, atradus naujų šaltinių.

Po įvadinės dalies skelbiami pačių aktų I ir II dalies geriausiai išlikusių egzempliorių reprintai. Iki 1939 m. rugsėjo suspėta išspausdinti iš viso 831 aktą, jie apėmė 1495–1759 m. laikotarpį. Dokumentai iš esmės buvo rengiami pagal labai reiklį ir sudėtingą 1925 m. W. Semkowicziaus sudarytą „Viduramžių istorijos šaltinių leidybos instrukciją“, nors šiam laikotarpiui galima priskirti, griežtai chronologiškai žiūrint, vos pirmą aktą, o šiek tiek plačiau – tik dokumentus iki XVI a. vidurio (nr. 1–50). Dokumentų tekstai parengti labai skrupulingai, profesionaliai ir gerai, klaidų, kurios rėžtų akį, nepasitaiko. Labai aukštą leidinio lygį ypač gerai byloja dokumentų aprašai. Juose visada nurodomos žinios apie originalą, kopijas, ankstesnes publikacijas, vertimus, registrus, paminėjimus mokslinėje literatūroje, yra rengėjų pastabų. Ir visa tai surinkta ir pažymėta apie kiekvieną aktą. Tik savo kailiu patyrę tokio darbo sudėtingumą gali suprasti ir įvertinti rengėjų pastangas, kurių reikėjo tokiam užmojui įgyvendinti.

Tomas baigiamas J. Jurkiewicziaus sudarytomis asmenų ir vietovių rodyklėmis (p. 201–311). Asmenų rodyklė sudaryta kiekvienai aktų daliai atskirai, o vietovių rodyklė apima abi dalis. Nors rodyklių sudarytojas teigia, kad, jo nuomone, asmenų rodyklės išskaidymas į dvi dalis bus patogesnis skaitytojams, tuo reikia abejoti. Veikiau priešingai: ieškant informacijos, asmenų rodyklę reikės tikrinti du kartus, o tai kaip tik nelabai patogu, juoba kam nors prabėgomis paėmus šį tomą į rankas, ši aplinkybė apskritai gali praslysti pro akis. Asmenų rodyklė sudaryta gerai, joje yra daug šaltinio tekstą papildančios informacijos, tai byloja aukštą jos parengimo lygį. Vietovių rodyklėje peržvelgus Vilniaus straipsnį, į akis krinta itin skurdi topografija (p. 309–310). Sunku net patikėti, kad 831 akte paminėta tiek mažai konkrečių Vilniaus miesto topografijos detalių: iš esmės tik miesto vartai, gatvės, skersgatviai ir priemiesčiai (pastarieji pateikiami atskirais įrašais atitinkamose rodyklės vietose). Tiesiog neįma-

1. *Instrukcja wydawnicza dla średniowiecznych źródeł historycznych (Archiwum Komisji Historycznej Polskiej Akademii Umiejętności. Seria 2, t. 2)*, Kraków, 1925.

noma, kad tokiaame didžiuliame tome nebūtų minima Vilniaus mūrnamių, medinių namų, bažnyčių. Pavyzdžiui, atsitiktinai atsivertę dokumentą nr. 56 (p. 65–66), tekste randame paminėtą pravoslavų Šv. Jono Krikštytojo cerkvę, bet rodyklėje į Vilniaus straipsnį ji neįrašyta. Galbūt mūrnamiai, mediniai namai, bažnyčios turėjo atsidurti dalykų rodyklėje (nors tai ir nelabai logiška), kuri liko nesudaryta?

Poznanio istorikų iniciatyva perleisti „Vilniaus cechų aktus“ nebuvo vienintelė. Toks pat sumanymas, tiesa, turbūt kiek pavėluotas, sukosi ir Lietuvos istorijos instituto Archeografijos skyriaus darbuotojų galvose. Bet sužinojus, kad reprintas rengiamas Lenkijoje, nebuvo prasmės kartoti to paties darbo. Vis dėlto buvo įdomu spėti, kuriuo keliu pasuks kolegų lenkų istorikai, nes Lietuvoje buvo šiokių tokių naujoviškų sumanymų. Ir štai pasirodžius lenkų parengtam reprintui, galima teigti, kad nu-eita pačiu lengviausiu keliu ir aktų tekstas pateiktas be jokių dokumentų archyvinių signatūrų atnaujinimų, kurios praūžus Antrajam pasauliniam karui smarkiai pasikeitė. Tiesa, įvado autorius apsidraudė, kad šis darbas būtų pareikalavęs ilgalaikių archyvinių paieškų Vilniuje (p. XIV), bet mūsų tai neįtikina. Šį darbą būtinai reikėjo atlikti vien todėl, kad negalima išleisti į mokslo apyvartą šaltinių rinkinio, kurio dokumentų aprašuose teigiama, jog ta ar kita privilegija 1915 m. buvo išvežta į Rusiją, nors dauguma jų po Antrojo pasaulinio karo grįžo į Vilnių. Tokiems atvejams nustatyti nebūtų reikėję net vykti į Lietuvą, būtų užtekę pasinaudoti 1980 m. R. Jaso išleistu *Pergamentų katalogu*. Kitų „Vilniaus cechų aktuose“ paskelbtų privilegijų originalai šiuo metu saugomi Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Retų knygų ir rankraščių skyriuje (f. 101), Lietuvos nacionaliniame muziejuje, Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje. Dar paprasčiau yra su XVII a. antrosios pusės – XVIII a. medžiaga iš buvusio carinio Vilniaus centrinio archyvo. Visiems gerai žinoma, kad dabar šios aktų knygos saugomos Lietuvos valstybės istorijos archyve. Dalis „Vilniaus cechų aktuose“ skelbtos medžiagos yra žuvusi arba dingusi Antrojo pasaulinio karo sukuriuose, tai irgi derėjo pažymėti. Žodžiu, esant puikiausioms šiuolaikinėms techninėms galimybėms, tereikėjo reprinto parašėse paskelbti dabartines rankraščių signatūras, duoti nuorodą, kad rankraštis šiuo metu yra žuvęs arba dingęs. Deja, tai nebuvo padaryta. Kaip minėta, trūksta labai svarbios šiam tomui dalykų rodyklės, kurią, jau perleidus knygą, vargu ar kas imsis sudarinėti.

Apibendrinant reikia pasakyti, kad Vilniaus istorijos tyrinėtojai ir šiaip mylėtojai gavo į rankas patikimą miesto cechų istorijos dokumentų rinkinį, kuris pagrįstai užims vieną pirmųjų vietų (gal net pačią pirmąją) tarp iki šiol publikuotų sostinės istorijos šaltinių pagal parengimo lygį. J. Jurkiewiczus nusipelno pagyrų už turiningą įvadą, išsamiai nušviečiantį leidinio rengimo ir leidimo istoriją, taip pat už sudarytą asmenų ir vietovių rodyklę.

Darius Antanavičius